

КАНТ ІЗ ЕТИЧНО-ПОЛІТИЧНОЇ ПЕРСПЕКТИВИ

УДК 141(430)«18/19»Кант І.:32«20»

DOI <https://doi.org/10.30970/vps.2024.31.07>

КАТЕГОРИЧНИЙ ІМПЕРАТИВ КАНТА У ПОЛІТИЧНОМУ СЬОГОДЕННІ

Ігор Вдовичин

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
кафедра теорії та історії політичної науки,
вул. Університетська, 1, м. Львів, 79000, Україна
e-mail: ihor.vdovychyn@lnu.edu.ua
ORCID ID 0000-0002-3210-7684*

У статті досліджено можливості застосування ідеї категоричного імперативу як визначальної для морально-філософського вчення Канта у політичній площині. З'ясовано, що в окремих ситуаціях безапеляційне слідування цьому моральному припису суттєво утруднене й не завжди прийнятне. Розглянуто критику категоричного імперативу з боку теоретика «чистого правознавства» Г. Кельзена, який наголошував на тому, що окремі особи можуть прагнути зробити універсальним законом якесь із правил, якого хотіли б дотримуватися лише вони, але з погляду інших таке правило буде неприпустимим. Прагнення нав'язувати свою волю іншим в окремих випадках може приводити до диктатури і свавілля. Для вирішення цієї ситуації наведено міркування Дж. С. Мілля, згідно з яким, щоб стосунки в спільноті, зокрема в судочинстві, не ставали формальними й притому сповненими фальші, найважливішим завданням врядування є розвиток моральних чеснот і освіченості громадян. Окремо розглянуто труднощі, що виникають і з формулюванням категоричного імперативу як заборони ставитися до людини як до засобу у досягненні власних цілей. Як контраргумент використано міркування Ф. М. Камм, згідно з яким у практичній ситуації загрози існуванню спільноті ставлення до людини як до засобу буде власне необхідністю і правильним рішенням. Окремо проаналізовано концепцію «християнського реалізму» Р. Нібура, який наголошував на недосконалості людської природи, закликав до вибудовування таких соціальних і політичних умов, які б давали індивіду змогу вчиняти гідно, не шукати універсальних рішень й надміру не сподіватися, що людина щоразу правильно діятиме. Погоджуючись із застереженнями Ф. Ніцше, автор наголошує на тому, що категоричний імператив не повинен позбавляти людину права вибору. Водночас і протилежне прагнення руйнувати культурні традиції й світоглядні, раціонально-прагматичні устрої суспільства, в окремих випадках може бути не менш небезпечне, як і необдумане їх дотримання. Й лише вдумливе дотримання категоричного імперативу (насамперед з боку влади), спроможність до критичного мислення й

повага до людської особистості можуть гарантувати слухність морально-етичних приписів Канта у процесі їхнього застосування в політичній площині.

Ключові слова: категоричний імператив, мораль, свобода, тиранія, лібералізм, демократія, врядування.

Вступ

Трансформація усіх сфер буття сучасної людини провокує відмову від усталених ціннісних підходів. Такий підхід є небезпечним і руйнівним для людської цивілізації, яка постала завдяки формуванню різноманітних табу, що обмежували людське свавілля та надавали їй можливість діяти у межах зрозумілих правил і норм поведінки. Одним із важливих етапів формування концепту прав і свобод людини стало формування І. Кантом категоричного імперативу – своєрідного обов’язку, за межі якого людина не може вийти, не зруйнувавши себе. Жорсткість вимог, яка заперечує складність персонального і соціального буття, за певних умов може призвести до руйнування прав і свобод людини. **Метою** статті є уточнення тих меж в яких категоричний імператив Канта перестає виконувати мету, до якої покликаний – гарантувати людині простір свободи. Це вимагає аналізу основних положень категоричного імперативу, критичних застережень, що висловлювались дослідниками щодо його слухності, тих політичних практик, в яких перебуває сучасна людина, та її спроможність їх виконувати. Методи дослідження – герменевтичний та аксіологічний аналіз, синергетичний та емпіричний підходи – спрямовані на критичний перегляд ідей Канта в нових соціальних умовах.

Формування концепту категоричного імперативу

Кант не тільки засновник німецької класичної філософії, але й класик політичної думки Нового часу. Його думки стимулювали наукові дискусії в XIX та XX століттях і зберігають актуальність в XXI столітті. Розмірковуючи про співвідношення свободи і людської гідності з необхідністю, мислитель прагне їх узгодити через аналіз моралі. Він вважає, що визначальним принципом моралі виступає свобода людини, її здатність і право встановлювати для себе норми правил поведінки, слідувати їм без примусу [Хорішко, Білан, 2016, с. 322]. Питання про зв’язок свободи і необхідності у поведінці людини – напевне одне з центральних у європейській політичній думці, відповідь на яке Кант пропонує у межах свого морально-філософського вчення. Мислитель обґрунтовує безумовні принципи, які отримали означення «категоричного імперативу». *Кант формулює категоричний імператив, тобто веління, яке людина повинна виконати категорично, незважаючи на контекст подій, що відбуваються.* На його думку, невиконання зобов’язань категоричного імперативу є порушенням фундаментальних принципів людського буття, відповідно – не допускає жодних відхилень, незалежно від тих обставин, в яких перебуває людина, закону людської природи, що тягне за собою руйнацію цієї природи. Така суворість вимог не залишає жодних можливостей для відхилення, що спонукає розглянути їхню реалізацію в політичній практиці.

Кант наводить основні формулювання категоричного імперативу. Перше з них вимагає: «Вчиняй тільки згідно такої максими, керуючись якою ти в той же час можеш побажати, щоб вона стала всезагальним законом» [Kant, 1933, S. 38]. Такий жорсткий, можна сказати, безапеляційний моральний припис щодо непорушності тієї чи іншої норми на перший погляд видається чудовим. Та коли розглянути його у межах конкретних вчинків конкретних людей у реальних умовах, не все так оптимістично. Кант наголошує, що відступ від категоричного імперативу є неприйнятним і в тому випадку, коли конкретні дії не зашкодили ні тому хто їх вчиняв, ні оточуючим. Це може виявитись серйозною спокусою для інших (якщо так уже хтось вчиняв і це не спричинило прямих поганих наслідків чи суджень, то так вчиняти допустимо). А найвірогідніше, людина, опинившись у скрутному становищі – чи коли виникає загроза її безпеці, чи безпеці близьких, може вважати це достатньою підставою для відмови слідувати категоричному імперативу.

Критичні застереження щодо категоричного імперативу

Своєрідною спробою дати відповідь на складнощі, які виникають перед людиною у спробі накладання «категоричного імперативу» на щоденне життя, стала доктрина «чистого правознавства», запропонована видатним теоретиком права Г. Кельзенем (1881–1973). Вчений достатньо аргументовано критикує «категоричний імператив» Канта – «Дій лише за тією максимою, завдяки якій ти можеш одночасно хотіти, щоб вона стала загальним законом». Він цілком слушно припускає, що людина може хотіти, щоб яка завгодно максима стала загальним законом. У якихось випадках це виявляється неприйнятним – із огляду на вже припущену мораль, але це аж ніяк не є неможливим [Кельзен, 2004, с. 393].

Г. Кельзен слушно ставить під сумнів припущення Канта, згідно з яким ніхто б не захотів, щоб максима «давати обіцянку, не маючи наміру дотримати її» стала загальним законом, «адже, згідно з таким законом, обіцянка як така перестала б існувати взагалі» [Кельзен, 2004, с. 394], і цілком логічно припускає, що егоїст, не впадаючи у протиріччя, може запропонувати зробити загальним законом свою максиму, при цьому свідомо відмовившись від сторонньої допомоги. Використовуючи такі аргументи, правознавець водночас ставить під сумнів і свою позицію. Він слушно вважає, що припущення про поведінку людини як виключно розумну є не зовсім коректним. Звідси випливає, що теорія «чистого правознавства» є логічно виваженою лише для вузького кола правових, переважно процесуальних, питань. Застосовувати її як всезагальний принцип не можна. Абсолютизувавши цю теорію, отримаємо «юридичні» підстави, що обмежуватимуть свободу людини ще більше, ніж у випадку з теорією природного права, згідно з якою абсолютизація норм писаного права неприпустима уже тому, що закон за визначенням є недосконалим, оскільки створений недосконалими за своєю природою людьми. Навіть попри численні приклади, застереження прихильників теорії природного права про те, що будь-яка влада прагне до деспотії і

не зможе себе обмежити, фактично ігнорують. Нехтування природними принципами права сприяє усталенню всякого свавілля і деспотизму, а від них принципово не може забезпечити жодна конституція чи демократична форма державного устрою [Вдовичин, 2017, с. 24–25].

Застерігаючи від виключного зосередження на формальному підході до нормативного закріплення тих чи інших прав і свобод, Дж. С. Мілль наголошує на тому, що якість врядування завжди визначають люди й у зв'язку з цим наводить приклад із судочинства, суть якого зводиться до того, що якими б механічними не були судові правила, без належного морального рівня народу, зокрема порядності збоку свідків і суддів, не можливо досягти мети правосуддя [Міл, 2001, с. 150]. У зв'язку з цим Дж. С. Мілль робить висновок, згідно з яким «найбільша досконалість, якої може набути будь-яка форма врядування, полягає у розвиткові чеснот і розуму самих людей» [Міл, 2001, с. 151]. Англійський мислитель усвідомлюючи потенційну недосконалість людей, зокрема і тих хто покликані репрезентувати незламність права, розглядає проблему, попереджає про неї, накреслює шляхи та не впадає у крайнощі або-або.

Ще одним важливим елементом поглядів Канта є категоричний імператив, який забороняє розглядати інших людей як засіб для досягнення власних (нехай найбільш високих і суспільно значимих) цілей: «Чини так, щоб ти завжди ставився до людства і в своїй особі, і в особі будь-кого іншого так як і до цілі і ніколи не ставився б до нього як до засобу» [Kant, 1933, S. 54]. Безперечно, що не можна розглядати людину як засіб для досягнення цілей когось іншого чи суспільства, адже кожна людина є окремим світом. Прагнення одних людей не менш цінні, ніж інших, а тому будь-які маніпулятивні практики ставлення до інших як до засобу неприйнятні. Згідно з цим формулюванням категоричного імперативу, інша людина не може бути використана як допоміжний засіб для досягнення мети, якою б високою та не була, навіть якщо йтиметься про досягнення всезагального блага, творення ідеального суспільства. Очевидно, що цей категоричний імператив перш за все спрямований проти прихильників «соціальної інженерії», впевнених у слушності тези «Ліс рубають – тріски летять». Та навіть така доречна і правильна ідея не враховує усієї складності людського буття. Американська правниця Ф. М. Камм зауважує, що прагнення довести будь-яку ідею до логічного абсурду (раціональної досконалості) дозволяє запропонувати і таку ідею, що право людей не бути вбитими можна тлумачити як причину не купувати автомобілі, які можуть їх убити, якщо не з'явиться жодної вигоди від наявності тих автомобілів [Кам, 2007, с. 449]. Кантівське відволікання від дійсності походить із його загального підходу – усе емпіричне не тільки цілком непридатне як додаток до принципу моральності, але цілком шкідливе для чистоти самої моралі [Kant, 1933, S. 50]. Така переконаність є відображенням цілісності світоглядної позиції і наукової аргументації. І відкидає реальність трагічного досвіду минулого, так і політичного сьогодення – навала варварів загрожує не лише занепаду конкретної цивілізації а знищенню багатьох мільйонів людей,

деградації духовної сфери тих хто вижив. І застосування примусу (перетворення певної частини спільноти в інструмент) для того, щоб спільнота, зокрема і їхні близькі, зберегла життя і свободу, є необхідним і правильним рішенням (набуває в таких емпіричних умовах рис власне категоричного імперативу).

Все це спонукає до обережного судження щодо абсолютної повноти етичної системи Канта у прикладанні до складної палітри конфліктів, якими переповнений сучасний світ. Не йдеться про відмову формування суджень про зло і добро. Питання полягає у тому, чи абсолютистське застосування такого підходу у політичній практиці сьогодення забезпечує захист прав і свобод людини, в оборону яких послідовно спрямована уся творчість Канта. Напевне тут доречно згадати роботу Р. Нібура «Моральна людина й аморальне суспільство: дослідження етики та політики» («*Moral Man and Immoral Society: A Study in Ethics and Politics*»). В своїй концепції «християнського реалізму» він критично аналізував традиційний погляд щодо спроможності людини протистояти злу й наголошував на її слабкості. Та така позиція не є приниженням людини чи підставою для виправдання її негідних вчинків. А пояснення, що надмірно високі вимоги, які не співвідносяться із силами людини, радше штовхають її до неправильних дій. Необхідно не лише засуджувати гріховні дії, але й формувати соціальні і політичні умови, які зменшують тиск на індивіда, надаючи йому реальний шанс діяти гідно. Наголос на гріховній природі людини є своєрідним попередженням для поколінь сповнених переконань у гуманізмі людини і її прагненні до самовдосконалення [Niebuhr, 2021]. Такі тверезі застереження Р. Нібура щодо різноманітних проєктів, які постали у ХХ столітті, з метою здолати усі проблеми та завершилися тоталітарними утопіями є можливо, ще більш актуальним у сьогоденні. Враховуючи історичний досвід попереднього століття, де усі найбільші жахи постали з певних світоглядних «категоричних імперативів», ми повинні пам'ятати, що ніколи не повинні грати роль Бога в історії, і водночас ми повинні прагнути досягнути порядності, чіткості і справедливості в цьому неоднозначному світі [Бринов, 2021]. Такі роздуми суголосні з думками світського мислителя Е. Фромма, висловленими у праці «Втеча від свободи». Про можливі небезпеки перетворення людей в «досконалі істоти» попереджав і Дж. С. Мілль – «з маленьким людьми неможливо здійснити нічого насправді великого і що машинерія, на вдосконалення якої вона [Держава – *I. B.*] пожертвувала всім, не може дати Державі абсолютно нічого, бо їй бракуватиме життєвої сили, що їй були вирішили позбутися заради того, щоб краще працювала вся машина» [Міл, 2001, с. 128]. Кантівська категоричність, за відповідних умов, у прикладанні до політичних реалій, веде до формування абсолютно правильних людей, неспроможних дати відсіч злу, бо опір вимагає відступу від ідеалу, прикладання зусиль, що виходять за формалізовані правила, самому вдаватися до примусу. І така ж категоричність проти емпіричного підходу проявляється у словах Ніцше, мислителя, що видається повною протилежністю до Канта: «Є істини, що найдоступніші пересічним головам, бо вони найсмирніші їм; є істини, що здаються привабливими й спокусливими тільки пересічним розумам, – такого,

можливо, прикрого висновку доходиш саме тепер, коли розум помітних, але пересічних англійців – я назву імена Дарвіна, Джона Стюарта Мілля і Герберта Спенсера – починає здобувати перевагу серед носіїв європейського смаку, які належать до середніх верств» [Ніцше, 2002, с. 147]. Зверхність тверджень обумовлена відступом англійських мислителів, зокрема Дж. С. Мілля, від жорсткої моделі поведінки, базованої на непорушних теоретичних постулатах. Автор концепції «надлюдини» незадоволений, що пересічній людині не те що залишено право вибору, це право є її обов'язком. Таку позицію обстоює не лише Дж. С. Мілля, але й ті, кого можна віднести до класичного лібералізму (Дж. Локк, А. де Токвіль, Ф. А. Гаєк, К. Поппер тощо). Ними наголошувалося – не усе є добрим у вчинках людини, та вдосконалювати людину необхідно і можливо. Основною на цьому шляху є сама людина, яка спроможна зважувати свої вчинки: найкращий категоричний імператив може перетворитись з ліків на отруту, якщо він позбавляє людину права на вибір.

Спокуса запропонувати просте вирішення проблем є неймовірно привабливою. Особливо у сьогоденні, в умовах цивілізаційних викликів, на які немає швидких відповідей, а більшість вже призвичаїлася до безперервного зростання комфорту її буття. Найбільш радикально налаштовані прихильники свободи і демократії своєю нерозважливою категоричністю створюють передумови для їх руйнування і занепаду. Застереження щодо відповідальної поведінки проголошуються ретроградськими. Не лише звичайні виборці, чи політики, які паразитують на їх фобіях, вважають, що можна ексцентрично експериментувати з політичними і правовими здобутками попередніх століть, що запас міцності ще є. Насправді руйнування культурної традиції досягло певного критичного рівня і невідомо яка, можливо незначна подія, стане своєрідною соломинкою, що зламає спину верблюда, тобто підважить основи людської цивілізації [Вдовичин, 2006]. Вагомо до потенційно можливого такого перебігу подій докладається популярний постмодерний підхід, характерним для якого є заперечення спроможності людини оперти свою поведінку на будь-які абсолютні підвалини, чи то світоглядні, чи то раціонально-прагматичні.

Небезпека відмов від ціннісного критерія

У книзі «Постмодерні умови» Ж.-Ф. Ліотар визначає постмодернізм як «недовіру» до метанаративів, відмову від прийняття характерних для модернізму узагальнених уявлень про істину, прогрес та свободу, що ґрунтуються на автономії людського розуму [Вінквіст, Тейлор, 2003, с. 335]. Такий підхід не зовсім коректний, оскільки основу концепції природних, невідчужуваних прав людини визначає не так ідея абсолютної автономії людського розуму, як право на цю автономію, адже індивід не тільки може її застосовувати, але і стає повноправним лише тоді, коли спроможний (юридично і світоглядно) користуватися своїм правом на свободу, погоджуючись з тягарем такої свободи, засвідчуючи цим свою розумність. Характерним для постмодернізму є зауваження, яке висловив М. Фуко щодо помилкового, як він вважав, припущення мислителів Нового часу, насамперед тих, хто обстоював ідеї природних прав людини, що юридично і морально законне право на владу є відмінним від

тиранії. М. Фуко вважає: «Під кінець класичної доби нормалізація, як і нагляд, і водночас з ним, стала одним із величних знарядь влади. Знаки, що символізували становище, привілеї, належність, намагалися замінити – або принаймні доповнити – цілою низкою ступенів нормальності, які свідчать про належність до однорідного суспільства і водночас виконують роль класифікації, ієрархізації та розподілу рангів» [Фуко, 1998, с. 231]. Надмірна вимогливість до людини і її поведінки, як ми вже неодноразово звертали увагу, є радше шляхом до сумнівних політичних проектів. Ранньомодерні мислителі, найперше тут можна згадати М. Монтеня, Р. Декарта, Б. Паскаля, застерігали від накладання на людину надмірних вимог і позиціонування її виключно як раціональної. З цього виходила і більшість мислителів Нового часу, які доклалися до концепту, який згодом отримав назву «правова держава». Суть ідеї полягала у пошуку моделі суспільного життя, яка дозволяє уникнути крайнощів – занурення в тиранію чи занурення в хаос, який у підсумку теж веде до тиранії. Ще Аристотель наголошував, що заклики до необмеженої свободи є звичною практикою демагогів, які прагнуть прийти до влади. Чи можливо втілиться інший варіант подій – стан війни «усіх проти усіх», від якого застерігав Т. Гоббс. Люди опиняться у ситуації, коли стає беззмисловою турбота про створення чогось більш тривкого, що виходить за межі буденного, щоденного виживання.

Протягом усієї своєї історії людство перебуває під тиском небезпек: чи то запровадження непорушних істин, чи то впровадження ідеї про їхню повну відсутність. Такі твердження не відповідають баченню того напряму лібералізму, який представлений такими постатями, як Дж. Локк, А. де Токвіль, Дж. С. Мілль, Ф. А. Гаск, К. Поппер..., список очевидно що не повний. Та основна проблема у тому, що вагома частина мислителів, особливо це стосується сьогодення, які декларують себе лібералами, фактично заперечують зміст їхніх думок, зосереджені на пошуку непростого балансу між свободою людини, переконанням у її розумності і усвідомленням, що індивід водночас формує свої вчинки під впливом ірраціональності людського «Я». І така суперечливість людської природи є аргументом на право людини самотійно робити помилки, обирати свій життєвий шлях, і вимагає певних інституційних інструментів, щоб не наражати суспільство на соціальні і духовно-культурні катаклізми, що постають з претензій індивідів чи соціальних груп на володіння абсолютною істиною. Звично ми критикуємо владу, та не менш обережно необхідно підходити до претензій світоглядних ідей на абсолют. Людський розум обмежений, світ складний. Критиці підлягає і будь-яка наукова доктрина, оскільки основний критерій науковості визначений можливістю за сумніватися в достовірності отриманих результатів.

Висновки

Та раціональність, яку утверджував Новий час, одним із яскравих інтелектуалів якого був Кант, стосувалась передусім влади. Справді, будь-яка влада не матиме сенсу, якщо не вибудовуватиме прийняття рішень на раціональних засадах (категоричному імперативі). У цьому одне з основних досягнень політичних ідей Канта для процесу обмеження свавілля влади. Прикладом є досвід сусідньої з Україною держави, свавільні вчинки влади

якої, не знайшовши належного опору всередині країни у XX столітті, вже у XXI столітті знову виходять за межі власної території. Водночас будь-які категоричні імперативи демонструють уразливість, у випадку буквального прочитання, звужують можливість для опору тиранії, як для громадянського суспільства всередині країни, так і для зупинення зовнішньої агресії. Аргументом на захист Канта є неможливість передбачити масштаб та ефективність сучасної маніпуляції з людською свідомістю, яка руйнує спроможність до критичного мислення, здатність відповідально приймати рішення і як наслідок – індивід погоджується на патерналістську роль держави, що мислитель однозначно засуджував.

Список використаних джерел

1. Бринов В. В. Соціально-політична етика християнського реалізму Рейнгольда Нібура / автореф. дис. ... канд. філос. наук: 09.00.14. Нац. педаг. ун-т ім. М. Драгоманова. Київ, 2021. 22 с. URL: https://npu.edu.ua/images/file/vidil_aspirant/avtoref/D_26.053.21/Brynov_avtor ef.pdf.
2. Вдовичин І. Глобалізація і європейська традиція правоутворення. *Вісник Львівського торговельно-економічного університету. Юридичні науки*. 2017. Вип. 5. С. 18–30.
3. Вдовичин І. Інтелектуальні загрози свободі людини. *Наукові праці МАУП*. 2006. Вип. 1(13). С. 78–83.
4. Енциклопедія постмодернізму / за ред. Ч. Вінквіста і В. Тейлора. Київ : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2003. 503 с.
5. Кам Ф. М. Суперечності між правами. *Філософія права* / за ред. Дж. Фейнберга, Дж. Коулмена ; пер. з англ. П. Тарашука. Київ : Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2007. С. 439–451.
6. Кельзен Г. Чисте правознавство : з дод.: Пробл. справедливості / пер. з нім. О. Мокровольського. Київ : Юніверс, 2004. 496 с.
7. Міл Дж. С. Про свободу: Есе / пер. з англ. Київ : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2001. 463 с.
8. Ніцше Ф. По той бік добра і зла. Генеалогія моралі / пер. з нім. А. Онишко. Львів : Літопис, 2002. 320 с.
9. Фуко М. Наглядати й карати: народження в'язниці / пер. з фр. П. Тарашука. Київ : Основи, 1998. 392 с.
10. Хорішко Л. С., Білан С. І. Політико-правові та етичні ідеї в Німеччині в кінці XVIII – на початку XIX століть. *Історія політичної думки* : підручник / за заг. ред. Н. М. Хоми [І. В. Алексєєнко, Т. В. Андрущенко, О. В. Бабкіна та ін.]. Львів : Новий Світ – 2000, 2016. С. 322–323.
11. Kant I. Grundlegung zur Metaphysik der Sitten. Sechste Auflage. Leipzig : Verlag von Felix Meiner, 1933. XXX, 102 S.
12. Niebuhr R. Moral Man and Immoral Society : A Study in Ethics and Politics. Louisville, Kentucky : Westminster John Knox Press, 2021. XXXIV, 284 p.

References

- Brynov, V. V. (2021). *Sotsialno-politychna etyka khrystyianskoho realizmu Reinkholda Nibura* [Socio-political Ethics of Reinhold Niebuhr's Christian Realism] (abstract of the dissertation of the candidate of philosophical sciences,

- National Pedagogical Dragomanov University). Kyiv. https://npu.edu.ua/images/file/vidil_aspirant/avtoref/D_26.053.21/Brynov_avtoref.pdf [In Ukrainian].
- Foucault, M. (1998). *Nahliadaty i karaty: narodzhennia viaznytsi* [Discipline and Punish: The Birth of the Prison] / transl. from French by P. Tarashchuk. Kyiv: Osnovy. [In Ukrainian].
- Kam, F. M. (2007). Superechnosti mizh pravamy. [Conflicts of Rights]. In J. Feinberg & J. Coleman (eds.), *Filosofii prava* [Philosophy of Law] (pp. 439–451), transl. from English by P. Tarashchuk. Kyiv: Solomiia Pavlychko Publishing House «Osnovy». [In Ukrainian].
- Kant, I. (1933). *Grundlegung zur Metaphysik der Sitten*. Sechste Auflage. Leipzig: Verlag von Felix Meiner.
- Kelsen, G. (2004). *Chyste pravoznavstvo: z dod.: Prob. spravedlyvosti* [Pure Theory of Law: with Addendum on the Problem of Justice] / transl. from German by O. Mokrovolskyi. Kyiv: Yunivers. [In Ukrainian].
- Khorishko L. S., Bilan S. I. Polityko-pravovi ta etychni idei v Nimechchyni v kintsi XVIII – na pochatku XIX stolit [Political-legal and ethical ideas in Germany in the late XVIIIth and early XIXth centuries] (2016). In N. M. Khoma (ed.) [I. V. Aliksieienko, T. V. Andrushchenko, O. V. Babkina ta in.], *Istoriia politychnoi dumky: pidruchnyk* [History of Political Thought: Textbook] (pp. 322–323). Lviv : Novyi Svit – 2000. [In Ukrainian].
- Mill J. S. (2001). *Pro svobodu: Ese* [On Liberty: Essays] / transl. from English. Kyiv: Solomiia Pavlychko Publishing House «Osnovy». [In Ukrainian].
- Niebuhr, R. (2021). *Moral Man and Immoral Society: A Study in Ethics and Politics*. Louisville, Kentucky: Westminster John Knox Press.
- Nietzsche, F. (2002). *Po toi bik dobra i zla. Henealohiia morali* [Beyond Good and Evil. Genealogy of Morality] / transl. from German by A. Onyshko. Lviv : Litopys. [In Ukrainian].
- Taylor, V., & Winquist, Ch. (eds). (2003). *Entsyklopediia postmodernizmu* [Encyclopedia of Postmodernism]. / ed. by V. Taylor, & Ch. Winquist; transl. by V. Shovkun; scientific ed. of transl. O. Shevchenko. Kyiv : Solomiia Pavlychko Publishing House «Osnovy». [In Ukrainian].
- Vdovychyn, I. (2006). Intelktualni zahrozy svobody liudyny [Intellectual Threats to Human Freedom]. *Naukovi pratsi MAUP*, 1(13), 78–83. [In Ukrainian].
- Vdovychyn, I. (2017). Hlobalizatsiia i yevropeiska tradytsiia pravoutvorennia [Globalization and the European Tradition of Law Formation]. *Visnyk Lvivskoho torhovelno-ekonomichnoho universytetu. Yurydychni nauky*, 5, 18–30. [In Ukrainian].

KANT'S CATEGORICAL IMPERATIVE IN THE POLITICAL PRESENT

Ihor Vdovychyn

*Ivan Franko National University of Lviv,
Department of Theory and History of Political Science,
1, Universytetska Str., 79000, Lviv, Ukraine
e-mail: ihor.vdovychyn@lnu.edu.ua
ORCID ID 0000-0002-3210-7684*

The article examines the possibilities of applying the idea of the categorical imperative as a determinant for Kant's moral and philosophical doctrine in the political context. It has been found that in certain situations, unquestioning adherence to this moral precept is significantly difficult and not always acceptable. The criticism of the categorical imperative from the perspective of the theorist of «pure theory of law» H. Kelsen, who emphasized that individuals may seek to make a universal law of a rule that only they would like to follow, but from the point of view of others, such a rule would be unacceptable. The intention to impose one's will on others in some cases can lead to dictatorship and arbitrariness. To resolve this situation, the author cites the views of J. S. Mill, who believed that in order to prevent relations in the community, in particular in judicial proceedings, from becoming formal and full of falsehood, the most important task of government is the development of moral virtues and education of citizens. The difficulties that arise with the formulation of a categorical imperative as a prohibition to treat a person as a means to achieve one's own goals are separately considered. F. M. Kamm's reasoning was used as a counterargument, according to which, in a practical situation of a threat to the existence of a community, treating a person as a means will actually be a necessity and the right decision. The concept of «Christian realism» was separately analyzed by R. Niebuhr, who emphasized the imperfection of human nature, called for the creation of such social and political conditions that would enable an individual to act with dignity, not to look for universal solutions and not to overly hope that a person will act correctly every time. Agreeing with F. Nietzsche's warnings, the author emphasizes that the categorical imperative should not deprive a person of the right to choose. At the same time, the opposite intention to destroy cultural traditions and the worldview, rational and pragmatic structures of society can in some cases be no less dangerous than reckless adherence to them. And only thoughtful observance of the categorical imperative (primarily from the side of the government), the ability to think critically and respect for the human personality can guarantee the correctness of Kant's moral and ethical prescriptions in the process of their application in the political sphere.

Keywords: categorical imperative, morality, freedom, tyranny, liberalism, democracy, governance.

Отримано / Received: 14.05.2024